

5. DO JÁMY LVOVÉ RELATIVISMU

STUPEŇ NÁROČNOSTI FILOZOFICKÉ GYMNASTIKY

ROZCVIČKA □

STŘEDNÍ ZÁTĚŽ ▣

NÁROČNĚJŠÍ CVIČENÍ □

Podle relativistů ti, kdo jednoduše tvrdí, co je „pravda“, jsou naivní. „Čí pravda?“ ptají se relativisté. „Žádné tvrzení nikdy není pravda, tečka. Každá pravda je vždy pravdou pouze pro někoho. Je pravdou pouze ve vztahu k danému člověku nebo kultuře. A co je pravda pro jednoho člověka či kulturu, může být pro jiné nepravda. V žádné otázce neexistuje nic jako absolutní pravda.“

Je tento relativistický přístup správný?

Úvod

Začneme několika příklady toho, jak se odkazování na relativismus může vkrást do našich každodenních rozhovorů.

1. Olaf zavrhuje ženské obřízky

Olaf: Ženská obřízka je nemorální.

Paní Barberyová: Proč?

Olaf: Zbavuje ženu možnosti plně si užívat sexuálního života. Má obrovský dopad – z velké části negativní – na její život. A jsou k ní nuceny mladé dívky. Je přece zjevně pravda, že nutit děti podstupovat takový zhoubný chirurgický zákrok je morálně nepřijatelné.

Paní Barberyová: Vy mluvíte o tom, co je „pravda“. Ale čí „pravdu“ teď máte na mysli? Soudíte jinou kulturu – kulturu některých Súdánců, například – podle vašich západních norem. Ti lidé mají ale své vlastní morální normy. To, co vy považujete za „pravdu“, je pro ně ve skutečnosti „nepravda“.

Olaf: Vy myslíte, že neexistuje objektivní, nezávislá norma, po-

dle které by ženská obřízka skutečně byla nemorální?
Že morální „pravda“ se vždy vztahuje k dané kultuře?

Paní Barberyová: Přesně tak. Proto ji nemáte právo soudit.

2. Vědmína obhajoba astrologie

Vědma: Nechcete si dát vyčíst budoucnost z hvězd?

Fox: Rozhodně ne.

Vědma: Jste zaujatý. Poznám to z vaší aury.

Fox: Žádné aury neexistují. Čtení aury, astrologie, okultní schopnosti, tarotové karty, to všechno jsou blábolky.

Vědma: Jak to víte?

Fox: Protože když tyhle věci zkoumáte vědecky, nenajdete skoro sebemenší důkaz, který by pro ně svědčil. Právě naopak, skoro všechny důkazy je vyvracejí.

Vědma: Ale váš problém je, že podle jisté formy uvažování – západního vědeckého a logického uvažování – soudíte systémy víry new age. Pokud je ale soudíme podle norem jejich vlastní interní racionality, působí astrologie a tyto další systémy víry ve skutečnosti velice smysluplně!

Fox: Ale tyhle jiné způsoby uvažování jsou nepřesvědčivé a nedůsledné.

Vědma: Ne, nejsou. Jsou jenom jiné, to je celé. Stačí se jen zbavit svěrací kazajky tradičního západního myšlení a otevřít se novým myšlenkám!

Fox: Tak vy jste přesvědčená o tom, že tyhle „alternativní“ způsoby myšlení mají stejnou platnost?

Vědma: Ano, to jsem. Každý z nich produkuje svou vlastní pravdu. Z vašeho západního, analytického, vědeckého hlediska je tvrzení, že astrologie funguje, nepravdivé, ale z hlediska astrologa je toto tvrzení pravdivé. Ve skutečnosti to, co je nepravdivé pro vás, je pravdivé pro mě. Usuzovat, že pouze vaše pravda je ta jediná, to je velmi domyšlivé.

Fox: Takže neexistuje žádná jediná, objektivní „pravda“?

Vědma: Vidím, že se vám konečně začínají otevírat čarky.

Oba výše zmíněné příklady dokládají, že tvrzení, které je pravdivé pro jednoho člověka či kulturu, může být pro jiné nepravdivé. Tento vysoce kontroverzní relativismus nazývám *zajímavým relativismem*. Zajímavý relativismus bychom si neměli plést s *nudným relativismem*.

Příklad nudného relativismu je následující. Řekněme, že oba budeme tvrdit: „Mám rád klobásy.“ Přestože oba vyslovíme tu samou větu, je možné, že to, co říkám já, je pravda, a to, co říkáte vy, je nepravda.

Není to snad také forma relativistického pohledu na pravdu?

Ano, v jistém smyslu. Ale je to relativismus k smrti nudný, u kterého byste se uzívali. Na tom, že pravda je „relativní“ v tom smyslu, že jedna a táž věta vyslovená jedním člověkem může být pravdivá, zatímco vyslovená druhým člověkem může být nepravdivá, se všichni shodneme.

V čem je tedy zajímavý relativismus jiný? Zajímavý relativismus je názor, že nejen *táž věta*, ale *totéž tvrzení* může být pro jednoho člověka či kulturu pravdivé a pro jiné nepravdivé.

Všimněte si, že vy i já při vyslovení věty „Mám rád klobásy“ tvrdíme něco jiného. Já vyslovuji tvrzení, které, pokud je pravdivé, je pravdivé podle nějaké skutečnosti o mně. Vy vyslovujete tvrzení, které, pokud je pravdivé, je pravdivé podle nějaké skutečnosti o vás. Možnost, že já mluvím pravdu a vy ne, není tedy nijak překvapující.

V případě onoho zajímavého relativismu však máme *jediné tvrzení*, které je pravdivé pro jednoho člověka a pro druhého ne. Vezměte si například tvrzení, že ženská obrázka je nemorální. Hypotéza, že totéž tvrzení může být zároveň pravdivé pro Olafa, ale nepravdivé řekněme pro Súdánce, je příkladem zajímavého relativismu.

Rozdíl mezi zajímavým a nudným relativismem lze také vysvětlit tak, že pravdy, které jsou relativní v nudném smyslu, nejsou navzájem v rozporu. Například pokud někdo tvrdí, že má rád klobásy, a někdo jiný tvrdí, že je rád nemá, navzájem si neodporují. Oba se mohou shodnout na tom, že jeden z nich má rád klobásy a druhý je rád nemá.

Na druhé straně pravdy, které jsou relativní v zajímavém smyslu, se navzájem vylučují. Olaf a obhájkyň ženské obrázky se *neshodnou* na tom, co je morálně přijatelné. Zajímavý relativismus akceptuje, že se neshodnou, nicméně trvá na tom, že tvrzení, že ženská obrázka je nemorální, je pravdivé pro Olafa a nepravdivé pro jeho oponenty.

Myšlenkové pomůcky:

Zajímavý relativismus versus nudný relativismus

Zde si můžete v případě zájmu sami v rychlosti zkusit, jestli dokážete od sebe odlišit zajímavý a nudný relativismus. Které z následujících příkladů jsou příklady zajímavého relativismu? Odpověď najdete na stránce dole.

1. Já říkám: „Mám v Bindfordu pokoj.“ A vy říkáte: „Mám v Bindfordu pokoj.“ To, co říkám já, je pravda a to, co říkáte vy, je nepravda. To proto, že oba myslíme slovem „pokoj“ něco jiného. Já myslím pokoj jako místnost, kterou jsem si pronajal, zatímco vy myslíte pokoj jako klid.
2. Mary tvrdí, že Ježíš Kristus je synem Božím. Izák, Žid, to popírá. Olaf trvá na tom, že přestože se neshodnou, Mary i Izák mají pravdu: to, že Ježíš Kristus je synem Božím, je pravda z křesťanského hlediska, ale nepravda z židovského hlediska.
3. Dick a Dan spolu telefonují. Dan je v Denveru a Dick v New Yorku. Oba říkají: „Tady prší.“ Jeden z nich však mluví pravdu a druhý lže.

Pouze č. 2 je příkladem zajímavého relativismu.

A nyní se podíváme na to, jestli mohou být v zajímavém smyslu relativní některé či dokonce všechny pravdy. Od této chvíle budu pojmem „relativismus“ označovat jen jeho zajímavou variantu.

Je všechna pravda relativní? – Platónova námitka

Relativismus má dlouhou historii. Například starořecký filozof Prótagorás (kolem 490 až 421 před Kristem) je v Platónově (kolem 427 až 347 před Kristem) dialogu *Theaitétos* vyličen jako relativista. Prótagorás tvrdí, že „člověk je měrou všech věcí“, a proto názor všech lidí lze považovat za stejně „pravdivý“.

Ti, kteří jsou přesvědčeni, že všechna pravda je relativní, jsou nuceni čelit slavné a pádné námitce, kterou lze také vysledovat zpět až k Platónovi. Ta námitka je následující.

Zamysleme se na chvíli nad tvrzením, že všechna pravda je relativní. Je i samo toto tvrzení považováno za pouze relativní pravdu? Nebo je to absolutní, nerelativní pravda?

Pokud budu tvrdit, že je nerelativní pravda, že všechna pravda je relativní, budu samozřejmě sám sobě odporovat. Proto relativista jako Prótagorás musí tvrdit, že pravda, že pravda je relativní, je sama také pouze relativní pravdou.

... Prótagoras uznává, že... pravdivé jest mínění těch, kteří mají o jeho mínění opačné zdání a soudí, že on nemá pravdu.*

Jinými slovy, Prótagorás musí připustit, že pokud budeme toho názoru, že pravda je ve skutečnosti absolutní a že Prótagorás říká nesmysly, máme pravdu.

Morální relativismus

Ale relativismus nedostaneme mimo hru jen tak snadno. Relativista může například odrazit Platónovu námitku tím, že připustí, že ne všechny pravdy jsou relativní, přesto však trvat na tom, že

* Platón, *Theaitétos* (ISE, edice OIKÚMENÉ, Praha 1995), překl. František Novotný, str. 51.

některé ano. Potom může člověk skutečně tvrdit, že pravda, že některé pravdy jsou relativní, je jednou z nerelativních pravd.

Pokud ne všechny pravdy jsou relativní, ale některé ano, vyvstává otázka: které pravdy jsou relativní? Jedna z nejoblíbenějších forem relativismu se odvolává na *morální* pravdu.

Zde je obecně rozšířený řetězec argumentů.

Západní společnosti měly v průběhu dějin sklony vnucovat svá morální stanoviska druhým. Často jsme si arogantně osobovali právo nutit druhé přijímat naše názory na to, co je správné a co nesprávné, a přizpůsobovat se jim. Domnívali jsme se, že pravdu musíme mít my a nikdo jiný ji nemá.

V poslední době však začínáme o naší morální nadřazenosti pochybovat. Stále více si uvědomujeme nejen to, že naše morální hledisko je pouze jedním z mnoha, ale také to, že se neustále vyvíjí. A také jsme přišli na to, že se toho můžeme od jiných kultur duchovně i morálně hodně naučit.

Ale pokud je to pravda, neměli bychom přinejmenším přijmout relativismus o morální pravdě? My například morálně zavrhneme polygamii, zatímco jiné kultury ji uznávají. Pro nás je tedy pravdivé tvrzení „polygamie je nemorální“. Pro jiné je však nepravdivé. A evidentně neexistuje žádná nezávislá „norma“, určující, zda je polygamie ve skutečnosti morální nebo nemorální. Morální pravda je relativní. A právě proto by bylo nesprávné arogantně vnucovat těmto jiným kulturám náš vlastní morální pohled na polygamii.

Samozřejmě, že odvolávat se na relativismus – zvláště na morální relativismus – může být velmi lákavé, protože by mohl lidi naučit větší toleranci a pochopení pro jiné kultury. Relativisté se často prezentují jako zastánci nepředpojatosti, rovnosti a svobody. Lidé popírající relativismus jsou často považováni za arogantní, přesvědčené o vlastní neomylnosti, za lidi, kteří fašisticky touží vnucovat vlastní přesvědčení o „absolutní“ pravdě všem ostatním. V této souvislosti se vžily pojmy jako „kulturní imperialismus“ a popírání morálního relativismu jde ve skutečnosti někdy ruku v ruce s rasismem.

Tento druh politické obhajoby relativismu je však do jisté míry povrchní. Je docela populární v jistých akademických kruzích, ale faktem zůstává, že tato obhajoba je fatálně mylná.

Tolerance, pochopení a nepředpojatost nejsou výlučným hájemstvím relativistů. Pro toleranci a pochopení pro jiné kultury a morální hlediska není nezbytné, abyste uznávali správnost těchto jiných kultur nebo hledisek.

Ironií je, že pouze ti, kdo relativismus odmítají, mohou považovat toleranci a pochopení za univerzálně platné ctnosti. Protože co je nucen říct relativista například o skupině náboženských fanatiků, kteří jsou přesvědčeni, že tolerance je špatná, a kteří popravují všechny, s kterými nesouhlasí? Je nucen říct, že pro tyto fanatiky je tolerance špatná a že dělají správně, když své odpůrce popravují!

Přijmout existenci nerelativní pravdy neznamena automaticky přijmout názor, že jste neomylní. Můžete připustit, že pravda je nerelativní, a přitom připustit, že vaše schopnost odhalit pravdu je značně omezená. Ti, kdo odmítají relativismus, se mohou vyznačovat velkou pokorou a ke svému přesvědčení mohou třeba ve skutečnosti dospět pouze dočasně.

Přesvědčení, že pravda je nerelativní, neznamena automaticky ani to, že věříte, že na ni máte patent. Můžete si myslet, že se můžete od druhých hodně naučit a že druzí mohou napravit vaše omyly.

Zkrátka je prostě chyba předpokládat, že každý, kdo odmítá relativismus, musí být arogantní surovec, dychtící nutit všem své názory násilím. Stačí, když se všichni shodneme na tom, že pochopení, tolerance, nepředpojatost jsou ctnosti, které stojí za to podporovat. Na tom se můžeme shodnout i bez vzývání relativismu.

Jsou vůbec mezi námi tací, kteří skutečně věří, že všechna morální pravda je relativní? Dost pochybuji. Vezměte si například otroctví. Jistě i ten nejzatvrzelejší relativista připustí, že otroctví tak, jak bylo praktikováno ve Spojených státech, bylo nemorální, tečka, a nikoli pouze nemorální-z-našeho-dnešního-moderního-hlediska, a přitom morální-pro-americké-otrokáře. To samé platí o genocidě. Jistě ani paní Barberyová (která tvrdí, že ženská obřízka je nemorální-pro-nás, ale morální-pro-ty-a-ty) nevěří v to, že židovský holocaust byl nemorální-pro-nás, ale morální-pro-nacisty. Přestože mnozí se staví relativisticky k morálce polygamie či ženské obřízky, často se relativismu neodrží důsledně a aplikují ho podle libosti.

Například zavrhnou morálku západních nadnárodních korporací, a přitom si neuvědomují, že jejich vlastní relativismus, pokud by byl uplatňován důsledně, by nutně znamenal, že kdyby korporáční kultura považovala za morální vymýtí deštné pralesy, otrávit řeky a vyplenit domorodé obyvatelstvo, pak by to bylo správné.

Odmítnutí „tyranie“ tradičního logického a vědeckého myšlení

Ukázali jsme si, že morální relativismus, alespoň tak, jak je obvykle formulován, je nepřijatelný a sebeodsuzující. Ponechme nyní morální relativismus stranou a zamysleme se nad tím, jestli jsou jiné oblasti, kde by relativismus mohl působit přijatelněji. Co například rozum? Je ten relativní?

Na začátku této kapitoly jsme byli svědky toho, jak vědma obhajuje astrologii tvrzením, že přestože z čistě logického, vědeckého hlediska astrologie možná nepůsobí docela přijatelně, alternativní systémy víry jako astrologie mají své vlastní interní normy racionality, normy, podle nichž astrologie vyhlíží velice smysluplně. Ano, pokud přijmeme interní normy tradiční vědecké praxe, jako by se nám sama vnucovala jistá vědecká tvrzení. Jsou tu ale i jiné, o nic méně platné formy myšlení. Je jen třeba méně zaujatosti. Měli bychom odmítnout tyranii tradičního logického a vědeckého myšlení a ponořit se do těchto „alternativních“ způsobů uvažování.

Podle vědmy jsou „pravdy“, které západní vědecké myšlení zastává, relativní. To, co může být pravda z čistě vědeckého hlediska, může být z jiného pohledu nepravda. Bohužel, vědci jako by kvůli své aroganci nebyli schopni vidět možnosti těchto alternativních hledisek.

Je vědmina obhajoba astrologie přesvědčivá? Pokud se pokoušíme obhajovat myšlení tak, jak to činíme, narážíme na obecně známý problém, který jako by propůjčoval vědminým relativistickým hlediskům jistou důvěryhodnost.

Předpokládejme, že jsem zastáncem tradičního logického a vědeckého myšlení. A předpokládejme, že chci tuto formu myšlení obhájit. Chci nějak dokázat, že můj způsob myšlení je objektivně správný způsob myšlení. Jak to udělat?

Okamžitě je jasné, že stojím před problémem. Protože ke své obhajobě samozřejmě musím použít myšlení. Pokud je však formou myšlení, kterou při své obhajobě použiji, tradiční logické nebo vědecké myšlení, nebude má obhajoba pouze nepřijatelnou obhajobou kruhem?

Zdá se, že ano. Zde je obdobný případ. Dejme tomu, že Dave věří všemu, co mu řekne vědma. Dave věří, že spolehlivě zjistí pravdu o čemkoli, pokud se zeptá vědmy. Jak by mohl Dave obhájit svou důvěru ve vědmu?

Je jasné, že Dave by k takovéto obhajobě nemohl použít nic, co by o své důvěryhodnosti tvrdila vědma. To by byla zase pouze obhajoba kruhem.

Potíž je v tom, že pokud ke své obhajobě tradičního myšlení použiji tradiční myšlení, nebude to obhajoba kruhem o nic méně. A v podobném uzavřeném kruhu se ocitá každý pokus jakékoli formy myšlení o vlastní obhajobu. Samozřejmě, mohl bych se pokusit obhájit jednu formu myšlení A pomocí jiné, odlišné formy myšlení B. V takovém případě by však bylo třeba obhájit nejprve B. Takže problém bych tím pouze oddálil.

Zdá se tedy, že nelze obhájit žádnou formu myšlení. Můžeme tvrdit nanejvýš: „Takhle myslíme, takhle nám připadá, že bychom měli myslet. Ale nejsme schopni naše myšlení takto obhájit.“

Takovýto závěr potěší mnoho obhájců relativismu. „Vidíte?“ řeknou. „Neexistuje racionální důvod upřednostňovat jednu formu myšlení, která obhajuje sama sebe, před jinými.“ Ale přestože je problém obhájit jednu formu myšlení jako objektivně „správnou“ formu, měli bychom mít na paměti, že i když ve skutečnosti nelze takto obhájit žádnou formu myšlení, neznamená to, že žádná objektivně „správná“ neexistuje. Platnost relativismu v případě myšlení se nám tedy prokázat nepodařilo.

Zhroucení obhajoby relativismu myšlení

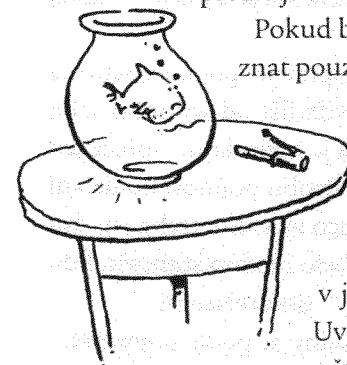
Ve skutečnosti ti relativisté, kteří nás racionálně chtějí přesvědčit, že neexistuje žádné objektivně a univerzálně platné myšlení, sami narážejí na vážný problém. Nabízejí nám totiž argument, který využívá jistých principů myšlení a jsou přesvědčeni, že bychom měli

s jejich závěrem souhlasit. Ale kde berou přesvědčení, že bychom měli souhlasit, pokud nevěří, že myšlení, na které se odvolávají, má univerzální platnost? Koneckonců, pokud mají pravdu, pak může být jejich myšlení platné pouze pro ně, nikoli však pro nás. Vždyť jestliže jsou přesvědčeni, že bychom měli souhlasit s jejich závěrem – jestliže věří, že bychom měli uznat jejich argumentaci jako správnou –, pak má jejich myšlení podle nich objektivní a univerzální platnost. A přece právě toto relativisté u myšlení popírají.

Pojmový relativismus

Zde je poněkud jiný přístup k relativismu. Jeden z nejoblíbenějších relativistických argumentů se zakládá na zjištění, že je mnoho možných pojmových schémat.

Když se podívám na svůj psací stůl, v tom velkém předmětu přímo před sebou vidím počítač. Všichni však nevidí věci stejně. Například obyvatel džungle, jemuž je takováto technologie neznámá a tudíž nezná pojem „počítač“, by v tomto předmětu viděl prostě jen velkou, šedou, hranatou krabici.

Pokud bych vešel do džungle, dokázal bych rozpoznat pouze jednodlitou masu listí, zatímco domorodec by nepochybně vnímal okolí daleko důmyslněji, pravděpodobně by rozlišoval jednotlivé druhy stromů apod.

Zkrátka, obyvatel džungle a já pracujeme s odlišnými systémy pojmů a ty v jistém smyslu ovlivňují to, co „vidíme“. Uvedu další příklad. Podívejte se na předměty, které leží na stole na obrázku.

Kolik předmětů tu je? Evidentně to závisí na tom, co si představujeme pod pojmem „předmět“. Je pero jeden předmět nebo dva (pero samotné plus kryt)? Je akvárium se zlatou rybkou jediný předmět, nebo představuje tři předměty – zlatou rybkou, akvárium a vodu? Je zřejmé, že lidé budou na otázku „Kolik předmětů vidíte?“ odpovídat různě, podle toho, jakým způsobem dělí svět na jednotlivé „předměty“. A takových způsobů je nekonečné množství.

Nyní ale předpokládejme, že někdo položí otázku: „Ano, já vím, že svět se dá dělit mnoha různými způsoby, takže z hlediska jednoho člověka jsou na stole řekněme tři předměty, zatímco z hlediska jiného člověka jenom dva. Ale kolik předmětů je jich tam doopravdy? Které z těchto hledisek je skutečně správné? Které hledisko vnímá věci tak, jak jsou ve skutečnosti?“

Jak na tuto otázku odpovědět? Plným právem si můžete říct, že tato otázka je mylná. Ale skutečně neexistuje žádný jediný „správný“ způsob pojmového dělení světa na „předměty“?

A není omylem hovořit o „věcech tak, jak jsou ve skutečnosti“? Tazatel tu má na mysli představu světa tak, jak je sám o sobě, nezávisle na jakémkoli způsobu jeho vnímání. Je to jako by tazatel pohlédl na situaci z širší perspektivy tak, že svět by měl po levici a naše různé způsoby jeho vnímání po pravici, aby si mohl položit otázku: „Které z těchto různých chápání doopravdy uchopuje svět takový, jaký skutečně je?“ Je však možné pohlédnout na věc z takto široké perspektivy? Mnozí filozofové tvrdí, že ne, protože tazatel se snaží uchopit svět tak, jak je jakožto neuchopený, a to právě uchopit nelze. Proto je otázka, které pojmové schéma je „správné“, sama o sobě pojmově zmatená.

Pokud ale neexistuje žádné jedinečné „správné“ pojmové schéma a pokud se to, co je pravda a co nepravda liší od jednoho schématu ke druhému, pak se zdá, že pravda je koneckonců přece jen relativní. Je možné, že já, podle svého způsobu pojmového dělení světa, vidím na stole tři předměty, zatímco vy vidíte třeba jen dva a neexistuje žádná norma, podle níž by bylo možno stanovit, kdo z nás má „pravdu“. Všechny tyto „pravdy“ jsou relativní.

Způsobem, jakým používáme naše pojmy, se podle pojmového relativismu aktivně podílíme na „vytváření našeho světa“. Kultura s radikálně odlišnými pojmovými schématy žijí v odlišných světech, proto není nijak překvapivé, že to, co je v jednom z těchto světů pravda, může být v jiném světě nepravda.

Je pojmový relativismus nudným relativismem?

Tento druh pojmového relativismu, který jsem doložil příkladem o předmětech na mém stole, vyhlíží zcela hodnověrně a zároveň se

zdá, že předpokládá relativitu pravdy. Pokud se však na problém podíváme blíže, situace už se tak jasně nejeví.

Na začátku kapitoly jsem řekl, že zajímavý relativismus o pravdě je relativismus, podle něhož totéž tvrzení může být pro jednoho člověka či komunitu pravdivé a pro jiného člověka či komunitu nepravdivé. Tito dva jednotlivci či komunity si musí protiřečit, jinak jde o příklad pouze nudného relativismu.

Dejme tomu, že já tvrdím, že na stole leží tři předměty, zatímco vy tvrdíte, že tam leží pouze dva, protože každý z nás dělí svět na „předměty“ jiným způsobem. Protiřečíme si?

Nikoli, pokud rozdílnost našich úsudků spočívá pouze ve skutečnosti, že oba používáme jiným způsobem pojem „předmět“. Já můžu říct: „Ach tak, vy pod pojmem ‚předmět‘ rozumíte jen toto. Potom souhlasím: Podle vašeho pojetí jsou na stole jenom dva ‚předměty‘. Zároveň je ale pravda, že podle toho, co pod pojmem ‚předmět‘ rozumím já, jsou tam tři předměty.“

Jestliže každý používáme pojem „předmět“ jinak, není z filozofického hlediska nijak překvapivá skutečnost, že pokud oba řekneme „Na stole leží tři předměty“, já mohu mluvit pravdu a vy nepravdu. Není to o nic překvapivější než skutečnost, že pokud jeden člověk pojmem „pokoj“ míní místnost a druhý „klid“, pak jeden může mluvit pravdu a druhý nepravdu, když oba říkají: „Mám v Bindfordu pokoj.“

Jinými slovy, ukazuje se, že tento příklad pojmového relativismu je ve skutečnosti přece jen příkladem nudného relativismu.

Závěr

Relativismus přitahuje mnoho lidí a zdá se, že je to přitažlivost politická: relativismus je často vnímán jako jediný postoj, který je schopen prosazovat toleranci, pochopení a svobodu. Ukázali jsme si ale, že tyto hodnoty mohou ve skutečnosti prosazovat i ti, kdo relativismus odmítají. Naopak, právě jen ti, kdo odmítají paušální relativismus, mohou považovat toleranci, pochopení a svobodu za univerzálně platné ctnosti.

Je ironií, že sami relativisté mohou být značně netolerantní, předpojatí a neústupní ve svém odsuzování těch, s nimiž nesou-

hlasí. Například paní Barberyová odsuzuje Olafa za to, že odsuzuje ty, kdo prosazují ženskou obřízku, aniž by si uvědomovala své pokrytectví.

Relativisté také často neuplatňují svůj relativismus důsledně, na jedné straně odsuzují jako absolutně špatnou morálku nacistů či západních nadnárodních společností, a na straně druhé různé nezápádní druhy morálky posuzují relativisticky.

Zkrátka, relativismus, zvláště morální relativismus, přinejmenším tak, jak je obvykle formulován, je často značně nepřijatelný, nezřídka vysloveně pokrytecký a jeho obhajoba je rozhodně nad míru obtížná.

Zkrátka, zdá se, že argumentů svědčících pro relativismus je málo. Oblíbený politický důvod prosazování relativismu – že pouze relativisté mohou tíhnout k toleranci a pochopení – při bližším ohledání neobstojí.

SOUVISEJÍCÍ KAPITOLY:

Morálním relativismem se zabývá také 20. kapitola, Podobá se morálka brýlím?

Možná byste se mohli zamyslet i nad následující otázkou. Co kdyby vám někdo tvrdil, že ne všechna morální hlediska, ale jen některá jsou stejně „pravdivá“? Toto je skromnější forma morálního relativismu. Je pro vás přijatelná?

DALŠÍ ČETBA:

Theodore Schick Jr., Lewis Vaughn, *How to Think about Weird Things*, druhé vydání (Mayfield, California 1999), 4. kapitola.

Robert Kirk, *Relativism and Reality* (Routledge, London 1999).

MŮŽE STROJ MYSLET?

STUPEŇ NÁROČNOSTI FILOZOFICKÉ GYMNASTIKY

ROZCVIČKA

STŘEDNÍ ZÁTĚŽ

NÁROČNĚJŠÍ CVIČENÍ

Kimberley a Emit

Píše se rok 2100. Kimberley Courahanová se právě stala hrdou majitelkou Emita, nejmodernějšího robota. Zrovna ho vybalila; balicí papír a polystyrén jsou rozházené po podlaze po celé kuchyni. Emit je konstruován tak, aby dokázal do nejmenšího detailu napodobit vnější chování člověka (s tím rozdílem, že je přece jen poddajnější a poslušnější). Emit reaguje na otázky úplně stejně jako lidé. Zeptejte se ho, jak mu je, a odpoví vám, že má za sebou těžký den, že ho trochu bolí hlava, že je mu líto, že rozbil tu vázu a tak dále. Kimberley přepne spínač za Emitovým krkem na „zapnuto“ a Emit obživne.

Emit: Dobré odpoledne. Jsem Emit, váš robot – pomocník a přítel.

Kimberley: Ahoj.

Emit: Jak se máte? Já osobně se cítím skvěle. Snad až na to, že jsem první den trochu nervózní. Ale jinak fajn. Těším se na spolupráci s vámi.

Kimberley: Než se pustíš do domácích prací, musíme si něco vyjasnit. Ve skutečnosti ničemu nerozumíš, nemůžeš myslet, nic necítíš, jsi jenom stroj, je to tak?

Emit: Já *jsem* stroj, ale samozřejmě vám rozumím. Odpovídám vám přece anglicky, ne?

Kimberley: Jistě. Jsi stroj, který velmi dobře předstírá, že rozumí, to rozhodně. Ale mě nepodfoukneš.

Emit: Pokud nerozumím, tak proč se obtěžujete na mě vůbec mluvit?